

УДК 378.015.31:177

**АНАЛІЗ СТАНУ ОБІЗНАНОСТІ СТУДЕНТІВ КЛАСИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ З ПИТАНЬ АКАДЕМІЧНОЇ ТА НАУКОВОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ**

©Полоцька О.О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Інформація про автора:

Полоцька Ольга Олександрівна: ORCID: 0000-0001-9789-3850; ern.heming.88@gmail.com; кандидат філологічних наук, завідувач кафедри англійської мови, доцент кафедри методики та практики викладання іноземної мови; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; майдан Свободи 4, Харків, 61022, Україна.

Одним із базових чинників підготовки висококваліфікованих та суспільно відповідальних випускників університетів на сучасному етапі є дотримання всіма учасниками освітнього процесу принципів академічної та наукової доброчесності. Незважаючи на значні зусилля, що за останні роки зробило суспільство в цілому та освітяни зокрема, на практиці ми все ще маємо численні випадки порушення зазначених принципів. У дослідженні робиться гіпотетичне припущення щодо однієї з причин порушень етики університетського товариства, а саме щодо неадекватності та фрагментарної інформованості студентів у питаннях принципів академічної та наукової етики. Для перевірки гіпотези було використано метод анонімного анкетування. Результатом дослідження стало виявлення недостатнього розуміння процесу створення умов для сталої системи академічної та наукової доброчесності, структури та змістового наповнення такої системи, її актантів.

Ключові слова: вища освіта, етика, наука, норми етичної поведінки, порушення принципів академічної та наукової етики, принципи академічної та наукової доброчесності, університет.

Полоцкая О.А. «Анализ состояния осведомленности студентов классического университета в вопросах академической и научной добропорядочности»

Одним из базовых факторов подготовки высококвалифицированных и общественно ответственных выпускников университетов на современном этапе является соблюдение всеми участниками образовательного процесса принципов академической и научной добропорядочности. Несмотря на значительные усилия, которые за последние годы сделало общество в целом и работники образования в частности, на практике мы все еще имеем многочисленные случаи нарушения указанных принципов. В исследовании высказывается гипотетическое предположение об одной из причин нарушения этики университетского сообщества, а именно о недостаточной и фрагментарной осведомленности студентов в вопросах принципов академической и научной этики. Для проверки гипотезы был использован метод анонимного анкетирования. Результатом исследования стало выявление недостаточного понимания процесса создания условий для стабильной системы академической и научной добропорядочности, структуры и смыслового наполнения такой системы, ее актантов.

Ключевые слова: высшее образование, наука, нарушение принципов академической и академической этики, нормы этического поведения, принципы академической и научной добропорядочности, университет, этика.

Polotska O.O. «The performance review knowledge of classical university students' in the issues of academic and scientific integrity»

One of the basic aspects in educating highly-qualified and socially responsible university graduates nowadays is the principles of academic and scientific integrity for all parts to educational process. Notwithstanding the considerable effort that in the recent years been made by community as a whole and educationalists in particular, in practice we have still numerous cases of

violating the above stated principles. The research contains a hypothetical assumption about one of possible reasons of violating ethical norms within university community, just about insufficient and fragmentary awareness of students of academic and scientific integrity issues. The method of anonymous questioning was used for test,. The exposure of insufficient understanding process of conditions creating for a sustainable system of academic and scientific integrity, structure and meaning of such a system, its participants were became as are search finding .

Key words: ethics, norms of ethical behaviour, principles of academic and scientific integrity, science, tertiary education, university, violation of principles of academic and scientific ethics.

Постановка проблеми. Починаючи з другої половини ХХ сторіччя і дотеперішній час перед вищими навчальними закладами стоїть проблема адаптації до провідних тенденцій глобалізації освіти та науки, швидкого розвитку засобів відкритого поширення інформації, забезпечення конкурентоспроможності освітніх послуг, можливості вести активний діалог із колегами. Вимоги суспільства допрофесійної підготовки кваліфікованих спеціалістів неспинно зростають, а паралельно з ними зростає і рівень відповідальності вишів за якість та зміст навчання студентства, за створення відповідного психологічного підґрунтя, на якому формується стала система етичних норм та громадянської позиції майбутніх професіоналів. Такі перетворення є психологічно важкими для всіх учасників науково-освітнього процесу, але в той же час надають шанс створити нову ментальність чесності, справедливості, відповідальності та прозорості.

Принципи академічної та наукової доброчесності відіграють базову роль у підготовці генерації майбутніх професіоналів-практиків та науковців, які в перспективі стануть основою соціального прогресу та моделюватимуть суспільні відносини. Питання дотримання означених принципів уже стало пріоритетним напрямком державної освітньої політики, що задекларовано в новій редакції Закону України «Про вищу освіту» у 2014 році [3].

З огляду на зазначене вище, дослідження справжнього стану ефективності або неефективності системи запобігання порушенням норм етичної поведінки в сучасній вищій освіті є **актуальним** та передбачає надання практичних рекомендацій щодо активізації цієї системи і формування фундаментальних етичних цінностей у вищій освіті.

Стан наукової розробки проблеми. Спроби сформулювати базові принципи академічної та наукової доброчесності розпочались ще в середині минулого сторіччя. Р.К. Мертон одним із перших визнав універсалізм, комунізм (пізніше це слово з політичних причин замінили на «комуналізм»), безкорисливість та організований скептицизм основними етичними принципами наукової діяльності [7]. Пізніше вони доповнилися ще одним – оригінальністю. Хоча, на перший погляд, принципи Р.К. Мертона виглядають ідеалістично, але вони досить точно відбивають провідні цінності академічної та наукової діяльності в сучасному світі, а саме: наука розуміється як одна з форм суспільної свідомості, соціальний інститут. У цьому значенні вона є системою взаємозв'язків між науковими організаціями і членами наукового співтовариства, а також включає системи наукової інформації, норм і цінностей науки. Основною місією науки є отримання та поширення нових знань із метою подальшого їх використання на благо суспільства.

З часів Р.К. Мертона до принципів, на яких має будуватися наукова та академічна діяльність, неодноразово звертались дослідники, освітяни, суспільні діячі. У 2004 році за результатами міжнародної конференції було прийнято Бухарестську Декларацію з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні. Учасники конференції визначились із провідними етичними принципами, на яких має будуватися академічна діяльність, а саме: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність та підзвітність [8].

З часу прийняття Декларації намагання дослідників окреслити ядро понять академічна та наукова доброчесність через призму базових принципів та цінностей не

припиняються, а лише набирають популярності. На тлі цієї позитивної тенденції випадки порушення етичних норм в академічному середовищі не можна назвати викоріненими. Більш того, як зазначає один з учасників проекту «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету», який проводився за сприяння Посольства США в Україні Т.В. Фініков, «...упродовж останніх п'ятнадцяти років проблема академічної недоброчесності регулярно потрапляла у фокус суспільної уваги, однак ніколи там надовго не залишалась. Регулярні кампанії з розгортання боротьби з академічною корупцією з тією чи іншою періодичністю змінювали одна одну, зазвичай стаючи результатом викриття наступного плагіатора з числа української політичної чи наукової еліти. Стандартним результатом ставала поява низки викривальних публікацій, які здебільшого не мали узагальнюючого аналітичного характеру, обмежувалися окремими персоналіями та не справляли жодного організаційного, а, часом, навіть репутаційного наслідку» [2, с. 22]. Не можемо не погодитись із наданою оцінкою стану речей та, виходячи з ситуації, мусимо наголосити на необхідності впровадження системного підходу для підтримки сталої системи дотримання норм академічної та наукової етики в сучасному університеті.

Така система не може будуватись на непідтверджених умовиведеннях навіть найдосвідченіших працівників освіти. Щоб бути ефективною, вона повинна спиратись, в першу чергу, на результати відповідних досліджень. З огляду на це, важливими та актуальними є соціологічні опитування, наприклад, таке, що було проведено Східноукраїнським фондом соціальних досліджень на базі Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в 2014–2016 роках у межах проекту «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку» [1]. Опитування носило масовий характер та охоплювало 1928 студентів і 374 викладача. Наводимо найбільш релевантні для нашого дослідження результати соціопитування:

- 76% студентів є залученими до нечесних академічних практик при складанні іспитів. Окрім цього, студенти не усвідомлюють, що вдавання до, наприклад, спільної підготовки шпаргалок, є порушенням принципів академічної етики;
- 90% студентів із загального масиву опитаних не мають досвіду навчання за кордоном, майже половина з яких цього і не планує (підкреслення автора);
- понад 90% студентів використовують плагіат у тій чи іншій формі;
- 67% студентів списують під час складання екзаменів [там саме].

Негативні тенденції щодо дотримання норм академічної та наукової етики у вишах спостерігаються і за кордоном [6].

Таким чином, доходимо висновку про те, що намагання освітніх закладів та суспільства побудувати сталу модель етичної поведінки студентства в сучасних умовах в Україні перебувають на початковому етапі: проблему оголошено, окреслено напрямки роботи, але системного характеру означена діяльність досі не набула.

На цьому етапі рефлексії робимо гіпотетичне припущення, що існує значна кількість об'єктивних причин того, чому учасники освітнього процесу порушують принципи наукової та академічної етики. Одну з них вбачаємо в тому, що вони не мають достатньої інформації щодо концептуальної будови, компонентів та принципів академічної та наукової доброчесності, а також щодо можливого покарання за недотримання етичних норм співіснування в університетському середовищі.

Метод дослідження. Для підтвердження/спростування зазначеної гіпотези ми обрали метод анонімного анкетування студентів та аспірантів різних спеціальностей, які навчаються в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. До анкетування було залучено 86 студентів та 32 аспіранти різних галузей знань (загалом 118 осіб) у період із 2014 по 2016 рік. Результати дослідження підраховувались у відсотковому еквіваленті. Відправною точкою для започаткування цієї розвідки стало інше наше дослідження, розпочате в 2014 році та спрямоване на аналіз шляхів запобігання порушенням принципів наукової та академічної етики студентами ВНЗ [4, с. 191-195]. Саме в цей період стало очевидним, що засоби, що ми запропонували та почали імплементувати в практичній діяльності, не завжди раціонально сприймалися студентами. Бесіди щодо

необхідності етичної поведінки в процесі набуття освіти виявили велике зацікавлення студентів, але й їх недостатню обізнаність із цих питань.

Анкета складалась із двох блоків: преамбули (звернення до респондентів, мета дослідження, підкреслення анонімності, спосіб заповнення, подяка) та основної частини (питання закритої та відкритої форми). Нижче наводимо повний текст анкети.

Шановний респондент!

*Ми розробили цю анкету для проведення одного з етапів наукового дослідження, яке стосується побудування сталої системи академічної та наукової доброчесності у стінах нашого університету. На відповідь на запитання в анкеті у Вас піде не більше 15 хвилин. Деякі з питань потребують відповідь **ТАК/НІ**, а деякі – розгорнутої, але стислої відповіді.*

Дякуємо Вам за те, що берете участь у нашому анкетуванні та сподіваємось, що його результати зроблять вагомий внесок у боротьбу з безвідповідальними випадками порушення принципів академічної та наукової спільноти.

№	Питання	Відповідь
1	Ви бачите різницю між поняттями академічна та наукова доброчесність?	ТАК/НІ (підкресліть необхідне)
2	Якщо так, у чому вона полягає?	
3	Зазначте важливість наведених нижче якостей для підтримки академічної культури в університетському середовищі (розмістіть їх від, на Ваш погляд, найважливішого до найменш значущого): повага – довіра – чесність – справедливість – підзвітність – відповідальність	1 2 3 4 5 6
4	Яку ще якість Ви б додали до зазначеного вище переліку?	
5	Чи можна додати до переліку якостей (питання 3) оригінальність ?	ТАК/НІ (підкресліть необхідне)
6	Чи пов'язуєте Ви недотримання принципів академічної та наукової доброчесності з рівнем корупції в освіті та суспільстві?	ТАК/НІ (підкресліть необхідне)
7	Наведіть приклад можливого порушення академічної доброчесності в університеті.	
8	Кого можна вважати можливим порушником принципів доброчесності в університеті?	а) студента б) викладача в) науковця (оберіть вірний варіант/и)
9	Чи має, на Ваш погляд, університет розробити систему покарань за порушення норм академічної та наукової етики?	ТАК/НІ (підкресліть необхідне)
10	Якщо так, запропонуйте можливий варіант покарання. Якщо ні, поясніть чому.	

Результати. Наведемо детальний аналіз відповідей на кожне із запропонованих в анкеті запитань.

Питання 1. Відповідь **ТАК** надали 27% респондентів; негативну – 73%. Зазначимо також, що з 32 осіб, які надали стверджувальну відповідь, 28 є аспірантами, тобто особами, які фактично мають вищу освіту та більш довгий досвід навчання у ВНЗ.

Питання 2. Відкритого типу, що передбачало надання конкретної відповіді на класифікаційне питання. З 32 респондентів переважна кількість (89%) зазначили, що різниця між академічною та науковою доброчесністю полягає у сфері діяльності студента/аспіранта, а саме: в навчальній та науковій.

Питання 3. З шести запропонованих варіантів якостей на перші 3 місця потрапили **чесність, підзвітність, справедливість** (їх рангували як найважливіші 92% респондентів). Варіант **відповідальність** не потрапив до першої трійки в жодній анкеті.

Питання 4. Варіанти відповіді значно варіювались. 27% респондентів залишили відповідне поле незаповненим. Із найбільш частотних варіантів зазначимо **совість** (6%), **доброзичливість** (3%), **толерантність** (2,5%).

Питання 5. Стверджувальну відповідь надали 68% респондентів.

Питання 6. Стверджувальну відповідь надали 92% респондентів.

Питання 7. Серед найбільш частотних прикладів порушення академічної доброчесності були: списування (66%), плагіат (22%), невідвідування занять (9%).

Питання 8. Варіант (а) обрали 8,5% респондентів; варіант (б) – 5,9%; варіант (в) – 1,7; варіант (а)+(б) – 70,4%; варіант (а)+(б)+(в) – 13,5%.

Питання 9. Стверджувальну відповідь надали 96% респондентів.

Питання 10. Серед найбільш частотно наведених варіантів були: зниження оцінки (48%); вилучення шпаргалки (17%); виховна бесіда (14%); осуд викладачів та інших студентів (10%).

Аналіз результатів. Опитування в цілому підтвердило робочу гіпотезу, що стосувалась недостатньої обізнаності з боку студентів та аспірантів щодо змістового наповнення таких понять, як академічна та наукова недоброчесність; учасників процесу дотримання норм етичної поведінки в університеті; можливих засобів покарання за порушення таких норм. Так, абсолютно очевидно, що навіть базові поняття етичної поведінки не мають конкретного відображення у свідомості респондентів. Поняття академічної доброчесності стосується навчальної та навчально-дослідної діяльності студентів. Типовими прикладами порушення цього типу етичних норм у ВНЗ є списування, використання недозволених друкованих або електронних матеріалів, отримання та надання допомоги під час проходження різних форм письмового та усного контролю; копіювання контрольних, екзаменаційних та залікових робіт або будь-яких інших завдань в інших осіб тощо. Поняття наукової доброчесності стосується наукової та науково-дослідної роботи студентів, аспірантів, викладачів та широкого кола науковців. Порушення цього типу можуть бути значно більш різноманітними та складними за своєю природою, ніж порушення принципів академічної етики. Наприклад, результатом роботи форуму Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) став перелік запропонованих заходів забезпечення наукової етики та можливих варіантів наукової недоброчесності: (фабрикування та фальсифікація даних; плагіат; використання хибних методів дослідження; помилки в підрахунках; неоприлюднення важливих даних; включення до переліку авторів роботи осіб, які не внесли в її розробку значного внеску, тощо – всього 22 позиції) [5]. Така асиметричність змістовного наповнення означених понять може бути пояснена різним рівнем відповідальності, яку несуть перед суспільством студенти та науковці. У випадку останніх вона значно вища, якщо ми беремо до уваги цінність та важливість результатів наукової діяльності в довгостроковій перспективі.

Заслуговує на увагу і той факт, що хоча більшість респондентів вважають чесність основною якістю академічної культури, вони також надають перевагу підзвітності, яка скоріше пов'язана темою можливого покарання, ніж зі здоровою логікою підтримання етичної поведінки: «я не порушую принципи академічної та наукової етики» – «мої колеги

не порушують ці принципи» – «ми несемо відповідальність за власні дії» – «я довіряю колегам, а вони довіряють мені» – «кожен поважає точку зору іншого» – «кожен із нас розраховує на справедливість».

Відповідь на питання про те, чи можна вважати оригінальність визначною характеристикою етичних академічних відносин, доводить, що для значної групи респондентів (32%) креативне, неординарне мислення, певна сміливість не є позитивно конотованими. Це підтверджується багаточисельними випадками в сучасній педагогічній практиці, коли студенти обирають більш «безпечний» шлях копіювання ідей інших осіб (second-hand ideas), який межує з відкритим або латентним плагіатом.

Абсолютна більшість респондентів пов'язують недотримання принципів академічної та наукової доброчесності з корупцією. Це, безумовно, позитивний результат багаторічної дискусії про означені поняття останніх років.

Наведення плагіату та списування у якості прикладів порушення академічної доброчесності були передбачуваними, а ось невідвідування занять навряд чи можна віднести до таких порушень (щонайменше у прямому розумінні цього вислову).

Про недостатнє розуміння актантів процесу підтримки/порушення етичних норм в університетському середовищі свідчить і той факт, що абсолютна більшість респондентів не внесла до їх переліку науковців. Сучасний університет покликаний не лише надавати освіту студентам, але й проводити фундаментальні, прикладні та пошукові наукові дослідження з різних галузей знань, долучаючи до них викладачів, студентів та аспірантів.

Показовими виявились відповіді респондентів на два останні питання анкети: 96% опитуваних вбачають сенс у впровадженні системи покарань за порушення норм академічної та наукової етики, але при цьому не пропонують жодних суворих варіантів такого порушення (наприклад, повторне прослуховування дисципліни, виключення із університету, публічну дискусію з приводу порушення тощо). Це, на наш погляд, свідчить про певну інфантильність, що панує в студентському середовищі: очікування на толерантне та поблажливе ставлення при усвідомленні протиправності власних дій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведення опитування з подальшим аналізом типових відповідей засвідчив, що обізнаність студентів та аспірантів із питань академічної та наукової доброчесності є фрагментарною та несистемною. На фоні тої інтенсивності, з якою в останні 15 років в освіті та суспільстві ведеться активна дискусія щодо того, як сформувати сталу систему дотримання етичних норм в освітньому середовищі, студенти не володіють достатньою інформацією про змістовне наповнення, форми, актантів такої системи. Задля досягнення кінцевої мети – розбудови такого підґрунтя, на якому спроби порушення норм етики в освіті просто ставали б психологічно, морально та технічно неможливими – сучасний університет мусить виконати першочергове завдання: експлікувати принципи академічної та наукової етики для кожного учасника науково-освітньої діяльності та провести масову роз'яснювальну кампанію щодо вмотивованості цих принципів. **Перспективним** вважаємо аналіз стану обізнаності з питань академічної та наукової етики викладачів та адміністрації університету; аналіз досвіду боротьби з порушеннями академічної та наукової етики провідних закордонних університетів; проведення аналізу психолого-педагогічних засад створення сталої системи етичної поведінки в класичному університеті; розробку та апробацію системи заходів, спрямованих на забезпечення етичної поведінки з боку всіх учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. Основні результати дослідження за проектом № 49169 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf>
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т.В. Фінікова, А. Є. Артюхова. – Київ : Таксон, 2016. – 234 с.
3. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 09.08.2016 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Чорновол-Ткаченко О.О. Шляхи запобігання порушенням принципів наукової та академічної етики студентами ВНЗ / Ольга Олександрівна Чорновол-Ткаченко // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Сер. : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків, 2014. – № 1103, Вип. 78. – С. 191-195.
5. Best Practices for Ensuring Scientific Integrity and Preventing Misconduct // Organization for Economic Co-operation and Development. Global Science Forum [online]. Access mode: <http://www.oecd.org/sti/sci-tech/40188303.pdf>
6. Blum S.D. My Word!: Plagiarism and College Culture / S.D. Blum. – Cornell University Press, 2009. – 240 p.
7. Merton R.K. The Normative Structure of Science / R.K. Merton // The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations. – Chicago: University of Chicago Press, 1973. – P. 267-278.
8. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region [online]. Access mode: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922?journalCode=chee20>

References

1. Bakirov, VS 2015, *Akademichna kultura ukrayinskoho studentstva: osnovni chynnyky formuvannya ta rozvytku. Osnovni rezultaty doslidzhennya za proektom no. 49169*, Kyiv, viewed 25 November 2015, <<http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf>>.
2. Finikov, TV & Artyukhov, AYе 2016, *Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu, Mizhнародodnyy blahodiynnyy fond Mizhнародnyy fond doslidzhennya osvithoyi polityky*, Takson, Kyiv.
3. Verkhovna Rada Ukrayiny 2016, *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny vid 09.08.2016 roku*, viewed 21 August 2016, <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>>.
4. Chornovol-Tkachenko, OO 2014, 'Shlyakhy zapobihannya porushenniam pryntsyviv naukovoї ta akademichnoї etyky studentamy VNZ', *Visnyk Kharkivskyy natsionalnyy universytet imeni VN Karazina. Seriya Romano-hermanska filolohiya. Metodyka vykladannya inozemnykh mov*, Kharkiv, no. 1103, iss. 78, pp. 191-195.
5. Organization for Economic Co-operation and Development 2015, 'Best Practices for Ensuring Scientific Integrity and Preventing Misconduct', *Global Science Forum*, viewed 22 February 2016, <<http://www.oecd.org/sti/sci-tech/40188303.pdf>>.
6. Blum, SD 2009, *My Word!: Plagiarism and College Culture*, Cornell University Press.
7. Merton, RK 1973, 'The Normative Structure of Science', *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, University of Chicago Press, Chicago, pp. 267-278.
- 8) '8. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region' 2014, *Higher Education in Europe*, vol. XXIX, no. 4, viewed 25 February 2016, <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922?journalCode=chee20>>.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2016р.